

De Grieks-Romeinse geneeskunde was eeuwenlang niet alleen 'antiek' maar vooral ook actueel. Tot diep in de vorige eeuw prijken Hippocrates en Galenus in de praktijkruimte van de arts als referentiewerken. Pas de afgelopen tijd wordt wetenschappelijk weer aandacht besteed aan de antieke geneeskunde. Van 13 tot 15 april is in Leiden een internationaal congres *Ancient medicine in its socio-cultural context*, waar voor het eerst specialisten op zeer uiteenlopende vakgebieden elkaar zullen ontmoeten.

Galenus: produktief schrijver en scherpzinnig hofarts



Galenus stelt bij keizer Marcus Aurelius de juiste diagnose. Illustratie uit de uitgave van de verzamelde werken van Galenus, verschenen bij de gebroeders Junta, Venetië 1566.

„Het is typerend voor Rome dat zelfs de burens niet weten hoe een patiënt is gestorven, of door wie hij is behandeld. Dat komt doordat de stad groot en dicht bevolkt is. De inwoners ervan zijn allemaal bezeten van de jacht op geld en prestige.” Zo schildert de uit het Klein-aziatische Pergamum afkomstige arts Galenus in de tweede eeuw na Christus de anonimiteit van het leven in een wereldstad. Hij heeft geen goed woord over voor zijn collega's, die daarvan misbruik maken om gauw het grote geld te verdienen en dan spoorloos in de massa te verdwijnen. In een kleine stad is dat heel anders. Als een dokter daar een fout maakt, kan hij vertrekken en zelfs dan blijft zijn slechte reputatie hem achtervolgen. Galenus zelf werd, als we hem mogen geloven, door edeler motieven beziel. Hij streefde naar waarheid en wetenschap. Die mentaliteit had gevolgen

voor zijn levenspatroon. „Ik was slaaf van de plichten van mijn beroep en maakte mij op vele manieren nuttig voor mijn vrienden, verwanten en stadgenoten. Ik bracht het grootste deel van iedere nacht wakend door, soms wegens mijn zieke patiënten, soms ook terwille van alles wat goed is op het gebied van de studie.”

Workaholic

Galenus was onmiskenbaar een *workaholic*. Hij werd in 129 na Christus te Pergamum geboren als zoon van een architect. Na een langdurige opleiding in de beste medische centra van zijn tijd keerde Galenus in 157 naar Pergamum terug, waar hij de functie van gladiatorenarts aanvaardde. Een buitenkans voor een arts om de binnenkant van het menselijk lichaam te kunnen bestuderen door de wonden als 'vensters' te gebruiken. In 162 begaf hij zich naar Rome, waar

hij zich als praktizerend arts vestigde. Door enkele opzienbarende diagnoses wist Galenus naam te maken bij de Romeinse elite, zozeer zelfs dat hij aan het keizerlijk hof werd geïntroduceerd. Ook gaf hij anatomische demonstraties, die veel belangstelling trokken in Romeinse intellectuele kringen. Achtereenvolgens diende hij de drie keizers als lijfarts.

Tot zijn dood, circa 210 of nog later, verbleef Galenus te Rome, waar hij praktijk hield en zich ontwikkelde tot één van de produktiefste schrijvers van de gehele Oudheid. Hij schreef niet alleen over medische zaken, maar ook over filosofie en filologie. De enige vrijwel volledige uitgave van Galenus' werken telt 19.000 bladzijden Grieks, met Latijnse vertaling. Als we dan nog bedenken dat ongeveer een derde van zijn werk verloren is gegaan, krijgen we een indruk van Galenus' enorme produkti-

viteit. Er is berekend dat hij evenveel schreef als Georges Simenon: zo'n 500 bladzijden per jaar, als we gemakshalve uitgaan van de gedrukte vorm. Waarschijnlijk dicteerde hij zijn werk aan stenograferende slaven.

Verbannen

Eeuwenlang zouden de opvattingen van Galenus het medisch denken bepalen. Misschien is dat wel de reden dat zijn werken zo zelden als historische bron zijn gebruikt. Ze functioneerden nog in de samenleving en daardoor kwam men er niet zo licht toe ze te gebruiken voor een ander doel dan waarvoor ze waren geschreven. Ongeveer in het midden van de negentiende eeuw verdwenen de werken van Hippocrates en Galenus uit de handbibliotheken van praktiserende artsen en werden zij verbannen naar de magazijnen van de universiteitsbibliotheken, waar zij zelden werden geraadpleegd. Classici vonden Galenus' stijl te wijdloepig – een beroemd Duits geleerde noemt hem een *unerträglicher Seichbeutel* – en bestudeerden liever de grote literaire werken van de Oudheid.

Dagboek

Galenus' geschriften zijn cultuurhistorisch zeer de moeite waard. Behalve inzicht in de stand van de medische kennis van die dagen geven zij ook een goed beeld van het dagelijks leven in de Romeinse Keizertijd. Uit zijn werken kunnen we als het ware het dagboek van een arts bijlezen. Zo kunnen we te weten komen hoe een gemiddelde werkdag van Galenus eruit zag en wie zijn patiënten waren. Galenus staat gewoonlijk, zoals de meeste Romeinen, op bij zonsopgang. Hij begint de dag met visites aan patiënten, vaak in gezelschap van leerlingen. Pas omstreeks het vierde uur, halverwege de ochtend, heeft hij tijd voor een eenvoudige maaltijd: alleen brood. Het vijfde uur van de dag besteedt hij aan lezen en schrijven. Net zoals bijvoorbeeld Boerhaave behandelt hij vaak patiënten per correspondentie. Na een licht middagmaal wandelt hij door Rome, of hij

laat zich per draagstoel vervoeren. Galenus is vaak te vinden in de straat van de boekverkopers. Hij ontmoet collega's, raakt in verhitte discussie met hen verwekteld, en bezoekt patiënten. Pas aan het einde van de middag, gunt hij zich de rust voor badhuis, massage en oefeningen. Als na de maaltijd de avond aanbreekt, wijdt Galenus zich aan zijn wetenschappelijke arbeid, naar eigen zeggen vaak tot diep in de nacht. Menigmaal wordt hij ook 's nachts gestoord voor een dringende oproep om een patiënt te bezoeken. Tussen de bedrijven door heeft hij dan nog kans gezien zijn studenten te instrueren en zijn uitgebreide verzameling geneesmiddelen bij te houden.

Artsenvrienden

Wie waren nu Galenus' patiënten in zijn Romeinse jaren? In circa 50 % van de gevallen die hij beschrijft, en waarin we dat kunnen nagaan, behoorden zij tot de maatschappelijke of intellectuele elite. De rijke en beroemde patiënten worden met naam en toenaam vermeld. Hun kwalen worden breed uitgemeten en het volle licht valt op de scherpzinnige diagnoses van Galenus zelf, die zijn mening bevestigd ziet ondanks de kortzichtigheid van concurrerende artsen of de acteertalenten van simulerende patiënten. De lieden van minder allooi, die Galenus en passant behandelt, blijven anoniem. Het zal duidelijk zijn dat Galenus enig gevoel voor public relations niet kan worden ontzegd.

Opvallend is dat velen van zijn patiënten een goede medische kennis hebben. Geneeskunde was in Rome in de tweede eeuw na Christus in de mode. De keuze van de juiste arts was een geliefkoosd discussie-onderwerp in kringen van *philiatroi*, 'artsenvrienden', die de eisen formuleerden waaraan een goede arts huns inziens moest voldoen. Zij ontzagen zich dan ook niet een kandidaat aan een examen te onderwerpen. In meer dan de helft van het aantal door Galenus beschreven gevallen werden meer artsen tegelijkertijd geconsul-

teerd. Vooral aan het ziekbed van rijke patiënten was het een gedrang en waren de discussies niet van de lucht. We dienen daarbij wel te bedenken dat het beroep van arts niet beschermd was en dat er geen enkele controle bestond op de opleiding. Ieder die dat wilde kon zich arts noemen. Bovendien was het verschil in kennis tussen professionele artsen – die een opleiding van zeer verschillend niveau konden hebben – en ontwikkelde 'artsenvrienden' gering.

Polsritmen

Tot slot een concrete casus. De arts Antipater, tussen de 50 en de 60 jaar oud, had bij zichzelf een aanhoudend onregelmatige pols geconstateerd. Als hij Galenus op straat tegenkomt, steekt hij hem zijn pols toe. Ook Galenus, die zeventwintig verschillende polsritmen onderscheidt, constateert de onregelmatigheid en vindt het een wonder dat de patiënt nog leeft. Hij informeert naar ademhalingsmoeilijkheden. Daarvan blijkt Antipater echter geen last te hebben. Als zij elkaar zes maanden later weer ontmoeten blijkt Antipater wel lichte ademhalingsmoeilijkheden te hebben (*dyspnoia*), gepaard aan korte hartkloppingen. Vijftien dagen na de plotseling heviger geworden *dyspnoia* sterft Antipater. Bij de bespreking die Galenus aan dit geval wijdt, valt Galenus' uitstekende waarnemingsvermogen op. Hij verstrekt zoveel informatie dat hedendaagse artsen de retrospectieve diagnose stellen. Antipater lijdt aan *atriumfibrilleren*, gepaard met *mitralis stenose*. Mocht de lezer Galenus toch maar een *unerträglicher Seichbeutel* vinden, laat hij dan bedenken wat Galenus schreef: „Ik schrijf dit noch voor de Germanen, noch voor andere wilde en barbaarse mensen, evenmin voor beren, of leeuwen, wilde zwijnen en andere wilde dieren, maar voor Grieken en voor diegenen die weliswaar als barbaren geboren zijn, maar de zeden van de Grieken nastreven.”

H.F.J. Horstmanshoff

Dr H.F.J. Horstmanshoff is verbonden aan de sectie Oude Geschiedenis van de faculteit der letteren aan de Rijksuniversiteit Leiden. Hij houdt zich in zijn onderzoek vooral bezig met de mentaliteitsaspecten van de antieke geneeskunde. Samen met de latinist prof. dr P.H. Schrijvers en de graecus dr. Ph. J. van der Eijk organiseert hij het congres 'Ancient Medicine in its Socio-cultural Context', dat van 13 tot 15 april in Leiden wordt gehouden. Hij zal op het congres een lezing houden over Galenus en zijn patiënten.